

महेश विक्रम शाहको कथाकारिता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
नेपाली केन्द्रीय विभाग, स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको
दसौं पत्रको प्रयोजनका
लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
हरि जंग शाह
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं
२०६७

शोध निर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली एम.ए. (शैक्षिक वर्ष २०६४/६५) दोस्रो वर्षका विद्यार्थी हरि जंग शाहले महेश विक्रम शाहको कथाकारिता शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि केन्द्रीय विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

.....
प्रा.डा. देवी प्रसाद गौतम
शोध निर्देशक
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि.कीर्तिपुर

मिति : २०६७/०३/१०

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

मिति : २०६७/०३/१०

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग दोस्रो वर्षका छात्र हरि जंग शाहले एम.ए. नेपाली विषयको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार गर्नु भएको महेश विक्रम शाहको कथाकारिता शीर्षकको यो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी सोही प्रयोजनका लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१) प्रा.राजेन्द्र सुवेदी
विभागीय प्रमुख

.....

२) प्रा.डा.देवी प्रसाद गौतम
शोध निर्देशक

.....

३) हरिश चन्द्र भट्ट
वाह्य परीक्षक

.....

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत महेश विक्रम शाहको कथाकारिता शीर्षकको शोधकार्य नेपाली केन्द्रीय विभाग एम. ए. दोश्रो वर्ष अन्तर्गत नेपाली विषयको दसौं पत्र अध्ययन परिपूर्ति गर्ने प्रयोजनका लागि तयार गरिएको हो। समकालीन कथा साहित्यका जल्दाबल्दा कथाकार महेश विक्रम शाहका कथासङ्ग्रह र जीवनीमा शोधपत्र तयार भए पनि उनले अङ्गालेको एकमात्र विधा कथाको समष्टिगत अध्ययन नभएकोले प्रस्तुत शोधकार्य यसै अभाव र आवश्यकतालाई पूर्ति गर्नका लागि तयार पारिएको हो। मेरो बुद्धि, विवेक र निरन्तरको प्रयत्नलाई साथ दिँदै मार्ग निर्देश गर्ने, उत्प्रेरणा प्रदान गर्ने तथा आवश्यक मानसिक, भौतिक तथा प्राविधिक सहयोग गर्नु हुने महानुभावहरू प्रति म हार्दिकतापूर्ण कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु। यस शोधकार्यलाई प्रारम्भदेखि यस अवस्थासम्म ल्याइपुऱ्याउन विभिन्न क्षेत्रहरूबाट महत्त्वपूर्ण सहयोग प्रदान गर्नुहुने विभिन्न महानुभावहरूप्रति म ज्यादै आभारी छु।

शोधपत्र तयार पार्नु आफैँमा एउटा गम्भीर र असजिलो कार्य हो। यस कार्यको प्रारम्भमा अष्टेरो र समस्यामूलक अवस्था देखिए तापनि त्यसलाई मार्गनिर्देशन गरी अति सरल र सहज बाटो देखाउने अग्रजहरू मेरा लागि अविस्मरणीय हुनुहुन्छ। शोध प्रस्तावकै बेला उत्पन्न अन्यौलता र सोधखोजलाई निराकरण गरी आफ्नो इच्छा अनुसारको प्रस्तुत शोधकार्य गर्ने अवसर प्रदान गरेकोमा नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति आभार प्रकट गर्दछु। त्यसै गरी यस शोधकार्यको शीर्षक छनौटदेखि शोधकार्यलाई यस रूपाकृतिमा प्रस्तुत गर्दासम्म सिर्जित विभिन्न समस्याहरू तथा अन्यौलपूर्ण अवस्थाहरूमा आफ्नो अन्यन्तै व्यस्त समयका बावजुत पनि आवश्यक सल्लाह, सहयोग र उत्प्रेरणा प्रदान गर्दै कुशलतापूर्ण ढङ्गबाट मार्ग निर्देशन गर्नुहुने आदरणीय गुरु शोध निर्देशक प्रा.डा. देवी प्रसाद गौतमको अतुलनीय सहयोग प्रति अन्तरात्मादेखि नै कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु। प्रस्तुत शोधकार्य सम्पन्न गर्ने क्रममा आफ्नो ज्यादै व्यस्त समयमा पनि आवश्यक जानकारी उपलब्ध गराउने शोधनायक महेश विक्रम शाह र उहाँको परिवार प्रति आभार प्रकट गर्दछु। त्यसैगरी वैचारिक, सैद्धान्तिक र व्यावहारिक सर सल्लाह प्रदान गर्ने प्रबुद्ध महानुभावहरू नेपाली केन्द्रीय विभागका विभागीय प्रमुख प्रा. राजेन्द्र सुवेदी, डा. दुर्गा घर्ती, हरिश चन्द्र भट्ट, दाजु महेन्द्र मल्ल लगायत नेपाली केन्द्रीय विभागका सम्पूर्ण आदरणीय गुरुहरू प्रति भावपूर्ण कृतज्ञता अर्पण गर्दछु। कथाकार महेश विक्रम शाहका कथासङ्ग्रहमा शोधकार्य सम्पन्न गरी प्रस्तुत शोध कार्यलाई सहयोग गरिदिनु हुने नवराज पौडेल, विक्रम पराजुली र शाहको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वमा शोधकार्य सम्पन्न गर्ने अमृता भट्टराई प्रति पनि विशेष कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु।

आर्थिक र व्यावहारिक समस्यासँग सङ्घर्ष गर्दै आफ्नो अमूल्य श्रम पसिना खर्चेर मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थामा पुऱ्याउने पिता गोविन्द जंग शाह, माता कमला शाहका साथै मेरो यस कार्यमा आर्थिक र व्यावहारिक सहयोग गर्नुहुने दिदी ज्ञानु शाह र भिनाजु कर्ण बहादुर बटाला प्रति आजीवन ऋणी छु। शोध लेखनका निमित्त घच्चच्याउने, हौँस्याउने मित्रहरू विशाल थापा, नारायण जी.सी., विश्वमंगल शर्मा, मेष बहादुर बस्नेत, उमेश घिमिरे, पदम कँडेल, मणिराम जोशी, टेक व. कार्की, गम व. राना, दीर्घराज आर.सी. प्रति आभारी छु। यस शोध क्रममा प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा सहयोग प्रदान गर्ने व्यक्ति, सङ्घसंस्था प्रति पनि धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु। सङ्कलित सामग्रीलाई होसियार पूर्वक शुद्धसँग टङ्कन गरिदिने सुनेश श्रेष्ठका साथै सन्तोष जङ्ग शाह र राजेन्द्र शाहप्रति पनि आभार प्रकट गर्दछु।

अन्त्यमा यो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु।

हरि जंग शाह
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग,
कीर्तिपुर, काठमाडौं

विषय सूची

परिच्छेद १

शोध परिचय

१.१	शोधशीर्षक	१
१.२	शोधपत्रको प्रयोजन	१
१.३	शोधसमस्या	१
१.४	शोधपत्रको उद्देश्य	२
१.५	पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.६	अध्ययनको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता	१०
१.७	अध्ययनको सिमाङ्कन	१०
१.८	सामग्री सङ्कलन विधि	११
१.९	सैद्धान्तिक ढाँचा र शोधविधि	११
१.१०	शोधपत्रको रूपरेखा	११

परिच्छेद २

महेश विक्रम शाहको कथाकारिता

२.१	महेश विक्रम शाहको कथाकारिता	१२
२.२	प्रथम चरण (आरम्भदेखि २०५३ सम्म)	१३
२.३	दोस्रो चरण (२०५४ देखि २०६३ सम्म)	१६
२.४	तेस्रो चरण (वि.स. २०६५ देखि २०६५ सम्म)	१८

परिच्छेद ३

महेश विक्रम शाहका कथासङ्ग्रहहरूको कथानक विश्लेषण

३.१	कथानक	२०
३.१.१	कथानकको स्रोत	२१
३.१.१.१	इतिहास	२१
३.१.१.२	यथार्थ	२१
३.१.१.३	रागभाग	२२
३.१.१.४	स्वैरकल्पना	२२
३.२	कथानकको गति	२२
३.२.१	आदि	२३

३.२.२	मध्य	२३
३.३.३	अन्त्य	२४
३.३	कथानकको वस्तुविधान	२४
३.३.१	साम्यावस्था-विषमावस्था	२५
३.३.२	विषमावस्था-साम्यावस्था	२५
३.३.३	विषमावस्था _१ -विषमावस्था _२	२५
३.३.४	साम्यावस्था _१ -विषमावस्था-साम्यावस्था _२	२५
३.४	महेश विक्रम शाहका कथासङ्ग्रहमा सङ्कलित कथाहरूको कथानक विश्लेषण	२६
३.४.१	सटाहा कथासङ्ग्रहका कथाहरूको कथानक विश्लेषण	२६
३.४.२	सिपाहीकी स्वास्नी कथासङ्ग्रहका कथाहरूको कथानक विश्लेषण	३१
३.४.३	अफ्रिकन अमिगो कथासङ्ग्रहका कथाहरूको कथानक विश्लेषण	३८
३.४.४	छापामारको छोरो कथासङ्ग्रहका कथाहरूको कथानक विश्लेषण	४३
३.४.५	काठमाडौँमा कामरेड कथासङ्ग्रहका कथाहरूको कथानक विश्लेषण	५०
३.४.६	कथानक विश्लेषणको निष्कर्ष र तालिका	५७
३.५	महेश विक्रम शाहको कथासङ्ग्रहमा सङ्गृहीत कथाहरूका पात्रको विश्लेषण	६५
३.५.१	पात्र वा चरित्रचित्रण	६५
३.५.१.२	लिङ्ग	६७
३.५.१.३	कार्य	६७
३.५.१.४	प्रवृत्ति	६८
३.५.१.५	स्वभाव	६८
३.५.१.६	आसन्नता	६८
३.५.१.७	जीवनचेतना	६९
३.५.१.८	आबद्धता	६९
३.५.१.९	आर्थिक अवस्था	६९
३.५.१.१०	स्थान	६९
३.५.२	सटाहा कथासङ्ग्रहका कथाहरूको पात्र विश्लेषण	७०
३.५.३	सिपाहीकी स्वास्नी कथासङ्ग्रहका कथाहरूको पात्र विश्लेषण	७४
३.५.४	अफ्रिकन अमिगो कथासङ्ग्रहका कथाहरूको पात्र विश्लेषण	७९
३.५.५	छापामारको छोरो कथासङ्ग्रहका कथाहरूको पात्र विश्लेषण	८२

३.५.६ काठमाडौँमा कामरेड कथासङ्ग्रहका कथाहरूको पात्र विश्लेषण	
३.५.७ चरित्र विश्लेषणको निष्कर्ष	९१
३.६ महेश विक्रम शाहका कथाहरूको परिवेश विश्लेषण	९२
३.६.१ देश-काल-वातावरण (परिवेश)	९२
३.६.२ सटाहा कथासङ्ग्रहमा सङ्गृहीत कथाहरूको परिवेश विश्लेषण	९४
३.६.३ सिपाहीकी स्वास्नी कथासङ्ग्रहमा सङ्गृहीत कथाहरूको परिवेश विश्लेषण	९७
३.६.४ अफ्रिकन अमिगो कथासङ्ग्रहमा सङ्गृहीत कथाहरूको परिवेश विश्लेषण	१००
३.६.५ छापामारको छोरा कथासङ्ग्रहमा सङ्गृहीत कथाहरूको परिवेश विश्लेषण	१०५
३.६.६ काठमाडौँमा कामरेड कथासङ्ग्रहमा सङ्गृहीत कथाहरूको परिवेश विश्लेषण	१०८
३.६.७ परिवेश विश्लेषणको निष्कर्ष	११२

परिच्छेद ४

भाषा, शैली र उद्देश्य

४.१ भाषा, शैली र उद्देश्य	११४
४.२ भाषा	११४
४.२.१ शब्द चयन	११५
४.३ शैली	११६
४.४ उद्देश्य	१२२

परिच्छेद ५

उपसंहार

५.१ उपसंहार	१३०
-------------	-----

सन्दर्भ कृति सूची

सङ्क्षेपीकृत सूची

प्र.जि.अ.	प्रमुख जिल्ला अधिकारी
एम.ए.	मास्टर अफ आर्टस्
ऐ	ऐजन
एस.पी.	सुपरीटेण्डेन पुलिस
काठ.	काठमाडौँ
गो.प.	गोरखापत्र
नि.मा.वि.	निम्न माध्यामिक विद्यालय
ने.भा.	नेपाल भाषा
पृ.	पृष्ठ
मा.वि.	माध्यामिक विद्यालय
वि.स.	विक्रम सम्वत्
ई.स.	ईस्वी सम्वत्
सम्पा.	सम्पादक
ने.रा.प्र.प्र.	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
एम.वि.	महेश विक्रम
पृ.सं.	पृष्ठ सङ्ख्या
प्र. नि.	प्रहरी निरीक्षक
प्र.ना. नि.	प्रहरी नायव निरीक्षक
प्र.सम्पा.	प्रधान सम्पादक
प्र.उ.	प्रहरी उपरीक्षक
यु.एन.	युनाइटेड नेसन